

TALB, BRAJBU U KLIEM IR-RIQI MIĠBURA MINN FOMM IL-POPLU

GUIDO LANFRANCO

Ġbart diversi talb, għajdut, taqbiliet orali u għana li għadhom magħrufin fost il-poplu tas-seklu għoxrin. Minbarra dak li ġbart minn fost individwi u familji li kont naf jew sirt naf, kelli hafna okkażjonijiet li naghmel programmi folkloristiċi fuq il-mezzi tax-xandir u fejn stajt orjentajt is-sugġett biex inhajjar lis-semmiegħa jghidu dak li jafu u jiftakru permezz tal-*phone-ins*. Dawn irrekordjajthom u ttraskrivejthom bil-fehma li nippubblikahom. F' "*L-Imnara*", l-perjodiku mahruġ mill-Għaqda Maltija tal-Folklor, ġa ppubblikajt xi haġa minn dan il-folklor orali li ġbart jien. Dawn kienu: Eżempju wiehed ta' riqi kontra l-qarnita (1980); taqbiliet popolari u talba (1988); 3 talbiet antiki u 67 *quatraines* ta' għana (1992); 72 *quatraines* oħra (1993); 24 għanja, għanja tal-ballata, 2 għanjiet ta' żmien il-gwerra u 3 talbiet antiki (1996); 6 taqbiliet tat-tfal (1997); 7 għanjiet u 12-il makkjetta kollha bil-mużika magħhom (1998); 37 għanja oħra (1999) u l-għanja tal-ballata tal-1996 f'artiklu dwar is-soqfa (2003).

F'din il-ġabra qed naghzel (i) TALB, għażla żgħira għal diversi okkażjonijiet. (ii) BRAJBU popolari li kienu jhobbu jghidu ta' qabilna. Fih kien jinghad kliem jirreferi għall-hajja jew għall-Kruċifissjoni ta' Kristu, aktarx bi kliem bhallikieku qed jinghad mill-Madonna. Il-brajbu kien bosta drabi jinghad tliet darbiet kuljum, jiġifieri filgħodu, f'nofsinhar u filgħaxija, għalhekk kemm-il darba kien jinghad bhala talba ta' filgħaxija qabel l-irqad, tant li xi drabi jdahhlu fih kliem minn talb iqsar ta' qabel l-irqad. (iii) Eżempji ta' RIQI jew SKUNĠRAR li kien isir permezz ta' tbaħhir jew involviment ta' oġġetti jew amuleti li bihom wiehed jahseb li jista' jelimina deni jew hsara immaginarja u superstizzjuża (bħal l-hekk imsejha għajn hażina) u mard, bi kliem misterjuż, u ċerimonji bosta drabi magħgunin ma' ismijiet ta' qaddisin. Din l-għażla għandha tkun ta' siwi għal min jistudja d-devozzjonijiet, twemmin u kliem popolari antiki. Billi dawn jinghadu u jinstemgħu minn ġenerazzjoni għal oħra bla ma jinkitbu bilfors li jkollhom hafna varjanti, għalkemm fuq l-istess tema, u jvarjaw sewwa minn distrett għal ieħor kif spiss jidher fl-għażla ta' qaddisin imsemmija, kif ukoll jitwalu jew jiqsaru skond il-memorja jew l-immaginazzjoni ta' l-individwi li jghiduhom, xi drabi bi bċejjeċ li mhux dejjem jagħmlu sens.

TALB

(i) Wara viżta fil-knisja.

Nhallihomlok fuq il-mejda tat-tqarbin

Mara, 11-V-1993:

Ġesu' se mmur se nhallik
mghandix x'intik;
Intik dak li weghedtek
Bi dñubieti ma nżidx noffendik.*
Ġesu' se mmur se nhallik,
Mhux għax xbajt mill-orazzjoni,
Inhalli qalbi fuq l-artal
Biex dejjem tadurak.
Ikun magħruf, adurat, Ġesu',
Fis-Santissmu Sagrament ta' l-artal

(*) Mara oħra, 25-V-1993. *Qalet l-ewwel żewġ linji biss.*

Mara, 25-V-1993:

Ġesu' se mmur u se nhallik.
M'ghandix x'intik,
Ntik qalbi u ġismi.

Mara, 1-VI-1993:

Ġesu' se mmur u nparti minnek / Mhux
għax qalbi xebghet minnek
Sinjura omm tiegħi, / Hu hsiebi bhala haġa
kollha tiegħek.
Noffrilek idejja, lsieni, fommi, ġismi kollu,
Harisni u assistini minn dan il-periklu li
ninsab fih.
O Marija li dhalt fid-dinja mingħajr tebgha
Aqlalna l-grazzja li nohorgu minnha
mingħajr htija.

Mara, 1-VI-1993:

Ġesu' sejra mmur f'dari
Qabel xejn irrid inselli.
Xtaqt li jien noqghod ftit miegħek
Kieku żmien jien seta' kelli.

'Ma Ġesu' int tista' kollox
Tista' tiġi miegħi d-dar;
Immela aghmel inti,
Nagħtik qalbi b'altar.

TALB (ii) Għal wara t-tqarbin.

*Mara, 25-V-1993; Ommha kellha aktar minn disghin
sena meta kienet għadha tghidha:*

Ruh tiegħi, x'jonqsok aktar din l-ghodwa
ladarba ġie iżurek Alla? Hu ġie biex
jhennik u jghanik u jkun għalik rahan
għall-hajja ta' dejjem.

TALB (iii) Viżti fil-knisja.

*Mara, 25-V-1993; Kienet tghidhiehom wahda xiha
antika:*

O Ġesu' ġibtlek dil-warda
Għadha ġejja mill-qasrija,
Magħha ruhi jien noffrilek
Tadurak fl-Ewkarestija.
X'hin il-lejla nerga' niġi
Biex nehodha miegħi id-dar,
Flokha qalbi inhallilek
Tadurak fuq dan l-altar.

TALB (iv) Viżta tax-xewqa.

*Mara 1-VI-1993; Din it-talba għallmuhielha bil-fomm
u mhux mill-kotba, u qalet li jghiduha speċjalment
meta jghaddu minn quddiem knisja magħluqa jew jekk
jistenbhu bil-lejl:*

O Ġesu' Sagramentat / Kemm nixtieq li
ninvistak / Min kulhadd abbandunat.

TALB (v) Fis-sawma tas-7 bukkuni u l-
Ġimgha l-Kbira

Mara, 1-VI-1993:

Metas konna nagħmlu s-sawma tas-seba'
bukkuni, (*) meta konna żgħar, konna ngħidu:

O Marija Omm id-Duluri
Imbikkija bla ma turi,
Tara 'l Ibnek mislub
Biex tarana mingħajr dnub.

*(*) Is-sawma tas-seba' bukkuni kienet issir billi nhar
il-Ġimgha tad-Duluri qabel il-Ġimgha Mqaddsa, bosta
tfal, sa fiit żmien wara t-tieni gwerra u wkoll kbar,
bhala sagrifċċu kienu jsumu u jieklu biss seba' biċċiet
hobż li kienu jittallbu bieb bieb mingħand il-ġirien.*

*Mara, 1-VI-1993; jghiduha l-aktar fi żmien id-Duluri
u l-Ġimgha l-Kbira:*

Duluri, / Imbikkija mingħajr ma turi,
Li tat 'l binha mislub
Imsallab mingħajr dnub.

TALB (vi) Waqt is-sajjetti

Mara, 1-VI-1993; qalet:

L-importanti hu li nixgħelu x-xemgħa tal-gandlori li
trid tkun pura, tan-naħal; pura għax għandha setgħa
speċjali

Santa Barbara, / La deni u lanqas hsara
Santu Wistin, il-Madonna u l-Bambin.

TALB (vii) Ta' qabel l-irqad
Helen Xuereb, 11-V-1993:

Sejra norqod u nirpoza
Noffri ruhi 'l Santa Roza
Sejra norqod u nistrieħ
Noffri ruhi lill-Erwieħ,
Ma nafx nergax inqum
Żewġ hwejjeġ irrid mill-knisja
Qrar u tqarbin minn idejn il-konfessur.

*Mara, 11-V-1993, kif għallmitha nannitha; qalet li
kienu jghiduhom u għadhom jghiduhom:*

San Franġisk (*) Ferreri
Smajt id-daqqa tal-qanpiena,
L-anġli miġburin quddiemek
Jaduraw 'l Alla bil-hniena.

(*) Aktarx li riedet tghid San
Vinċenz.

*Mara 11-V-1993. Għallmithielha ommha li kienet
tghallmitha mingħand in-nanna; għadhom jghiduha:*

Ġesu tiegħi jien se norqod,
Ma nafx nergax inqum;
Inqerr dnubiet i 'l Alla
Bhallikieku l-konfessur.
Ġesu tiegħi jien se norqod
Ma nafx xi jkun fija,
Inqerr dnubiet i 'l Alla u 'l Vergni Marija.
Ġesu Marija, Ġesu Marija, Ġesu Marija
għal tliet darbiet.
Għamdi mmu, għandi mmu, Għandi nsir
trab u dud.
Inħares, Muleja, bi dnubiet i venjali u
mortali, la nqerrhom għand il-papa,
lanqas għand isqof jew kardinal;
Inqerrhom għandek għax inti taf il-
kuxjenza tiegħi.
San Mark, San Ġwann, San Luqa u San
Mattew, l-erba' ewanġelisti raw ir-ruh tiegħi.
Ġesu, Ġużeppi, Marija.

Eléonora Bartolo, l-Imsida 30-4-2002

Se norqod u nistrieħ
Nirrikmanda ruhi lill-erwieħ.
Se norqod u nirpoza
Nirrikmanda ruhi lil Santa Roza.
Se norqod u ma nafx x'se jkun fija
Nirrikmanda ruhi lill-Vergni Marija.
Se norqod u ma nafx jekk inqumx
Inqerr dnubiet i 'l Alla minflok il-konfessur.
San Mark u San Luqa
Berkulna s-sodda li se norqod fuqha.

Mara, 11-V-1993:

Se norqod u nirpoża,
Ruhi noffri 'l Santa Roża.
Ma nafx xi jkun fija,
Noffri ruhi 'l Alla u 'l Marija.
Malli norqod, malli nqum,
Malli nimxi kullfejn immur,
Ġesu dnuvieti tafhom;
Midd idejk u berikni,
L-Att ta' l-indiema nghid bil-qalb: (u
tghid l-att ta' l-indiema).

Mara 18-V-1993; (i) Kienet tisma' lin-nanna tghid:

Tanta Tanta Kamra Santa
Hames anġli Kristu fin-nofs;
Jiena naf li ghandi mmut
Naghti kont 'l Alla.
La ta' kif, la ta' sabiex . . .
Tliet hwejjeġ irrid mill-knisja;
Qrar, tqarbin u grizma;
Int dnuvieti tafhom,
Ghandek niġi nqerrhom.
Erfa' jdejk u berikni,
Kun salvani minnhom.
Hlaqtni meta ridt / Tibghatli kulma trid,
Hudni f'dak l-istat
Li jiena nkun fil-grazzja tieghek. . . Amen

(ii) *Din ghadha tghidha kultant*

qabel torqod:

Żewġ wejsa' wesġhiet
Sal-ponta ta' l-imwiet.
Tlieta *kalonji* (?) / Erba' Vangelji,
Hames pjagi, / Sitta blanduni /
Seba' Sagramenti, / Tmint erwieh,
Disa' kori ta' l-anġli, /
Għaxar kmandamenti, / Hđax-il dixxiplu, /
Tnax l-appostlu, /
Tlettax-il *ġenna gostru* (?) / Erbatax-il
kelma li harġu minn fomm Kristu.

Mara, 18-V-1993:

Se norqod u nirpoża
Glorja 'l Alla u għall-Erwieħ.
Se norqod u nirpoża
Naghti ruhi 'l Santa Roża;
Ġiex anġli fejn rasi / Ġiex anġli fejn riġlejja,
Spirtu Santu berikni.

Mara mill-Mosta, 25-V-1993; In-nanna kienet tghidilhom din it-talba qabel jorqdu, bl-ament. Kienu jghidulha: "Għidilna 'Alla jġina' u kienet tghidilhom din:

Madonna tal-Madonna tiehu lili thalli 'l omni
Dik omni Santa Klara, Dak missieri San Franġisk.
Huti l-Kapuċċini, l-Għarus tieghi il-Kurċifiss.

Għandi ġnejna ġewwa qalbi, kollha ward u ġiżimin,
Imsoqqija bl-ilma tal-ġenna
Qalb il-ward u l-ġiżimin.
Knisja ċkejnkna ċkejnkna,
Imdellija b'erba' xemgħat
Tnejn hada rasi / Tnejn hada riġlejja.
Kristu f'fommi / U l-Madonna f'idejja.
Norqod u nistrieħ
Għal Alla u għall-erwieħ.
Norqod u nirpoża
u ma nibża mill-ebda haġa.
Hwejjeġ hżiena jillargaw minna,
Il-kumpliment tal-lejl it-tajjeb lilna u 'l proxxmu tagħna kollu.

Mara, 25-V-1993; Missierha li kellu 83 sena meta miet, kien jghidha qabel jorqod. Din hi biċċa li tiftakar għax jonqos xi biċċa oħra li ma tiftakarx:

Se norqod u nistrieħ
Għal Alla u għall-erwieħ,
Ha norqod u nirpoża
Ma nibża mill-ebda haġa;
Żewġ anġli hada rasi, żewġ anġli hada riġlejja,
Kristu ġewwa qalbi u l-Madonna ġewwa jdejja.
Sodda Salib, imhadda Kuruna . . .

Mara ta' 64 sena, 1-VI-1993; kienet tghidielha n-nanna li kieku ghandha mitt sena Kien jghidielhom ukoll missierhom:

Se norqod u nistrieħ
Nirrikmanda ruhi 'l Alla u 'l Erwieħ.
Se norqod u nimtedd
Nirrikmanda ruhi 'l Alla u 'l San Ġuzepp.
Se norqod, ma nafx x'se jsir fija,
Nirrikmanda ruhi 'l Alla, 'l Ġesu, 'l Ġuzeppi u 'l Marija
Marija li dhalt fid-dinja mingħajr tebgha,
Aghmel li nohorġu minnha mingħajr htija.

Mara, 1-VI-1993; Kienet tghidha n-nanna mill-Belt u tghidha lit-tfal tagħha:

Se norqod u nirpoża
Noffri ruhi lil Santa Roża.
Se norqod u nimtedd,
Se noffri ruhi lil San Ġuzepp.
Se norqod u nistrieħ
Noffri ruhi 'l Alla u 'l Erwieħ.

Mara, 1-VI-1993; Dan li ġej sejhiltu "frejżu" waqt li tkellimna fuq il-brajbu, imma qalet "Nafu bl-ament; niftakru minn meta kont żgħira u (konna) nibzghu jakk ma nghiduhx qabel norqdu wara r-rużarju." Jidher li hu tahlita ta' talba imma jispiċċa b'biċċa minn brajbu.:

O Ġesu' hanin minn tieghi
Tini d-dawl fil-menti tieghi,

Issa u qabel immut, / Ikun mishut id-dnub,
 Mill-kbara tiġi l-hsara,
 Dan ma jemmnux bih l-Insara.
 Min ma jroddx il-ġuh
 Ma jroddx lill-missier u l-omm jibku,
 Ghax duttrina qatt ma baghtuni.
 Liġi t-Alla qatt ma smajt;
 Ja hasra kemm gharrajt,
 Ja hasra ghalija! / Kemm intant blughija,
 Kif immut immur ġo n-nar;
 L-imsejtna ruh!
 Dak Alla jghidli le sejjahtlek,
 Tal-missjoni jiena bghattlek,
 Jiena ridt naghtik il-ġenna
 U int biha ma riedx tithenna.
 Qerr, ibni qerr, Ghax jiena bniedem bhalek,
 Li ġara lili jiġri lilek.
 Kemm intant niżzu hajr 'l Alla
 Kemm sibna patri hanin;
 Ifakkarna fid-dnubiet,
 Barka jtna tal-Bambin.
 U s-sodda salib, / Fuq l-imhadda l-kuruna,
 Min ihobb lill-Bambin ċkejkien
 Ikollu xortih fortuna.
 Il-fortuna tal-Madonna
 Deheb u fidda mahdumin.
 Ġangaturi msoqqijin
 Mill-konfessuri kollha.
 Il-baħar jibla' l-art,
 Il-muntanji jimxu fl-art.
 Min jaf il-frejzu jghidu
 Jghidu tliet darbiet kuljum,
 Il-pwieni ta' l-infern qatt ma jara,
 Ghax il-ġenna dritt imur.

Mara, mir-Rabat, 1-VI-1993; kienu jghiduha meta kienu żgħar, ukoll meta kienu jieqfu mill-logħob:

Kredu kredtu / Lis-sema wiegħdtu
 Lill-anġli tajtu
 Lill-Madonna pprezentajtu.
 Bil-ktieb f'idu jaqra u jghid:
 "Ġanni, Ġanni, safejn wassaltni?"
 "Sal-bieb tal-ġenna."
 Warda xandrija u oħra rumana,
 Il-baħar li sar xkuma
 Il-baħar bela' l-art.
 U l-muntanji waqgħu fl-art.
 Il-hrieqi tal-Bambin
 Minxurin fuq il-hitan.
 Madonna u Santu Rokku,
 San Ġużepp kemm hu ferhan.

BRAJBU (ara wkoll it-talb ta' qabel l-irquad)

Evelyn Hollier-Dougall, Hal Tarxien 30-I-2000; innanna tagħha kienet tghidhielhom qabel jorqdu. Din tidher li hi parti minn brajbu aktar fit-tul:

Brajbu naf, brajbu nghid:
 Kristu habbu u riedu biex jissallab fih,

Hames pjagi friski friski
 Irieghedu s-sema u l-art.

Mara, 11-V-1993, kif għallmitha nannitha; qalet li kienu jghiduhom u għadhom jghiduhom

Il-Madonna harġet titlob
 U għaddiet mill-wied il-wied,
 Sabet knisja dahlet fiha
 Mimlija bil-qaddisin.
 Imbierka dik it-tarbija
 U mbierek dak il-halib,
 Sodda Salib, imhadda kuruna,
 Min ihobb lil Bambin ċkejkien
 Ikollu xorti u vintura
 L-gharajjes ta' Ġesu Kristu
 Kemm ihobbu jhobbuni,
 Telghin fil-glorja tal-ġenna
 Qalb il-pjagi u l-kuruni.

Miriam Agius, Haż-Żabbar, 1-VI-1993; (dan il-brajbu deher fl-Imnara No.16 p.71):

Brajbu naf u brajbu nghid
 Salib maqbru għall-mawrien,
 Ġesu' habbu, Ġesu' riedu,
 Fuqu ssallab, fuqu miet.
 Min ma jafx dan il-brajbu jfittex jitghallmu,
 U jghidu tliet darbiet kuljum;
 Piena tan-nar le ma jara
 Ġewwa l-ġenna dritt imur.

Mara, 18-V-1993; Tghallmitu minnġhand ommha:

Warda xandrija / Din hija dawl id-dija;
 Żewġ annimali jippassiġġaw fil-mangatura,
 Jaduraw l-isbaħ kreatura.
 Smajt trumbetta ddoqq,
 Hriġt nara min hu għaddej.
 Kien għaddej Sidna Ġesu' Kristu.
 Mill-istess trejqa li kien ġej
 Kienet ġejja ommu Marija.
 Qaltli "Ibni, għalfejn sejjer?"
 Qallha "Sejjer għat-tbatija."
 "Għat-tbatija niġi miegħek"
 U tawh daqqa ta' hadida,
 Fuq ommu l-ghaziża . . .
 Min jghid tliet darbiet
 L-Evangelju kuljum,
 Piena t'Alla qatt ma jara
 U l-ġenna dritt imur.

Mara,, 1-VI-1993:

Brajbu naf u brjabu nghid
 Salib tal-mabri u l-mabrim (?)
 Kristu riedu, Kristu habbu,
 Kristu ried jissallab fih.
 Hames pjagi prinċipali
 Li reghedu s-sema u l-art.
 Harġet il-Madonna
 bil-kotba tas-smewwiet kollha,
 Hareġ San Ġwann Evannġelista jaqra l-brajbu,

Min ma jafux jitghallmu;
Jghidu tliet darbiet kuljum.
Il-pwieni tan-nar qatt ma jara
U il-ġenna dritt imur.

Mara, 1-VI-1993; tghid brejbu minflok brajbu kif qalu l-oħrajn:

Brejbu naf u brejbu nġhid
Salib magru hemm għalih
Ġesu' habbu stalab fih,
Hames pjagi friski friski,
Huma jagħtu s-sema u l-art.
Kbar u žgħar kulhadd jingabar
Ġewwa l-wirt ta' Ġesu' haj.
San Ġwanni il-Battista
Bl-ittri tad-deheb f'idu,
Il-Madonna timxi u tghid:
Min jafu l-brejbu jghidu,
Min ma jafux għandu jitghallmu.
Jghidu tliet darbiet kuljum,
Pwieni tan-nar qatt ma jara,
U l-ġenna dritt žgur imur.

Mara, 1-VI-1993; kienet tghidulha n-nanna:

Imxejt, imxejt, imxejt,
Žarbun ta' l-anġli xeddejt,
Wasalt sal-bieb tal-ġenna,
Sibt l-ghadu qieghed jistenna.
Ghedtlu: "Lil min qed tistenna?"
Qalli: "Qed nistenna lilek."
Ghedtlu: "Lili mghandek xi tridni
Għax ruhi miktuba 'l Alla.
Soddtu salib, / L-imhadda l-kuruna.
Min ihobb lill-Bambin ċkejken
Ikollu xortih ventura.
Vinturi tal-ventura,
Halli 'l omni u hu lili.
Omni Santa Klara, / Missieri Santu Wistin.

Mara, 73 sena, iż-Žejtun, 1-VI-1993; għallmitulha ommha; qalet kollox bħalma qalet ta' qabilha preċiż, imma minflok l-aħhar erba' linji qalet dawn:

Sodda salib, / Imhadda kuruna,
Min ihobb lill-Bambin ċkejken
Ikollu xorti ventura.
Vintura tal-vinturi / Dik ommok Santa
Klara, / Missierek Santu Wistin.
Haduni l-Kapuċċini
L-gharus tiegħek il-Bambin.

RIQI (i) Fit-tbakhir

Mara, 11-V-1993; Din kienet tingħad waqt it-tbakhir.
Silenzju Papas, / Min jitkellem ikun fartas;
Hemm xi haġa taht is-sodda
Jimpalaw bid-denb u r-ras.
Tela', niżel, niżel, tela';

L-aħhar kelma tas-sultan.

Mara, 25-V-1993;

Ommi biex tbahhar kienet issib għatu tal-landa tal-gallettini, kienet tpoġġi fih weraq taż-żebbuġ, melħ (il-melħ għall-ghajn), u tghid:

"San Barnabaw,

l-Għajn hażina tmur minn hawn."

Iddur ukoll sa taht is-sodda (f'Sibt il-Glorja) ukoll fuq ir-ras tat-tfal u sat-taraġ tal-bejt; tibda niezla minn fuq għal isfel.

Mara, 25-V-1993:

Għandi vażett, li omni qalghet fit-tieġ, tal-fuhhar bil-ghatu bit-toqob. . . għat-tbahhir. (*) Meta kien ikolli n-nervi omni kienet tghidli: "Għandi bżonn inbahhrek!". Meta kienet tiġi xi problema fid-dar konna nbahhru taht is-sodda u mad-dar.

(*) *Dan kien vażett jew buqar li jintuza għat-toġħija tal-ħalib u l-ghatu bit-toqab kien biex ma jhallix ir-rġhawa tfur.*

Mara, Bonavia, il-Fgura, kienet toqghod Hal Tarxien, 25-V-1993:

In-nanna tiegħi (kieku għandha qrib id-90 sena) kienet issib il-weraq taż-żebbuġ niexef, ġo taġen hażin u tbahhar kull nhar ta' Ħamis, iddur kull erba' rkejjien tal-kmamar, warajha t-tfal jghidu l-Kredu u hi tghid:

"San Pawl ta' Ruma,

Jekk hawn xi għajn reġġagħha lura!"

L-irmied kienu jiġbruh ġo karta u jarmuh f'salib it-toroq. (*) Meta kien idum ma jaqbad iż-żebbuġ kienet tghid: "Mela veru hawn għajn hażina fid-dar!"

(*) *Salib it-toroq kellu sinjifikat li jifrex u jisparixxi d-deni jew hażen ma' l-erbat irjjeħ. Nafu wkoll li kien hemm min jarmi l-ilma li fih tkun inħaslet tarbija marida, f'salib it-toroq.*

Mara, il-Mosta, 25-V-1993:

Fit-tbahhir lil xi wahda marida jew sfortunata kienu jghidulha: "Ara kif instehtet din! . . . Xi hadd sehetha!" . . . u jbahhru bi ftit weraq taż-żebbuġ, ftit xemgħa tat-tniebri u 7 melħiet, u jghidu t-talb. Jidhlu 7 darbiet fil-kamra jew fejn ikunu, taht is-sodod, madwar dak li jkun; . . . Hi stess m'ilhiex li marret tbahhar lil wahda għax ġiet għaliha biex tbahharha għax qalet li mishuta; anki tghaddi minn quddiemha seħtitha persuna, u għajniha. Tidhol u toħroġ 7 darbiet u titlob: Missierna u hobżna, Sliema u Qaddisa, u Glorja kull darba, u tghid:

"F'ġieħ San Pietru Pawl ta' Ruma, jekk għandek xi għajn ta' xi għira, ta' xi mibgheda, terġa' lura! F'ġieħ San Barnabaw, jekk hawn xi xjaten oħroġhom minn hawn!"

Mara, 25-V-1993; Kienet tghix man-nanna:

Meta kien ikollha xi dubju f'xi haġa kienet tbahhar, ukoll nhar ta' Hamis, meta ddoqq il-qanpiena f'xis-sebgha ta' filghaxija. Wara li kienet tixhet il-melħ kienet tghid:

"San Barnabaw, keċċi t-tentazzjoni minn hawn!"

u żżid Missierna, Hobżna, Ave Marija u Glorja. Kienet tbahhar bit-taġen fuq ras kulhadd u tiffa' l-melħ. Meta jibda jaqbeż il-melħ, jghidu "Harġet l-ghajn!" Ibaħhru minn ġewwa għall-bieb ta' barra. Kienu jhalltu x-xemgħa tat-tniebri.

Mara, ta' 30 sena 1-VI-1993; qalithielha xiha ta' xi 80 sena:

San Barnabaw / Dahhal l-ghajn it-tajba
U ohroġ il-hażina minn hawn!

RIQI (ii) Fil-mard ta' l-ghajnejn

Mara, 18-V-1993:

Meta kont żghira, kelli xi erba' snin, kien ikolli ghajnejja juġġhuni u homor u z-zija tiegħi, oħt ommi, kienet tghidli pregiera u kien ikollha ghajn tal-qarnita, tghaddiheli fuq ghajnejja, minn ġewwa għal barra, waqt li tghid il-kliem, iżda qabel tagħmel salib fuq mohħi:

"Salib indew indew,
San Mark u San Matthew,
Inżilt max-xtajta x-xtajta
Sibt lil Ġesu Bambin,

Qalli: "Binti, x'għandek?"

Ghedtlu: "Għandi ghajnejja tuġani."

Qalli: "Mur fil-ġnejna tiegħi

U sib il-bisbula(*) hadra,

Żrajtha b'idejja

Saqqejtha bi dmugh ghajnejja."

Santa Margerita / Nehhili il-qarnita."

(*) *Minflok bisbula aktar hemm min jghid bużbieża. Il-qarnita hawn imsemmija hija kundizzjoni fl-ghajnejn magħrufha bhala pterygium. L-hekk imsejha ghajn tal-qarnita hija għatu (fil-konkoloġija magħruf bhala operculum) tal-qoxra ta' bebbuxu tal-bahar fiż-zoloġija magħruf bhala Astraea rugosa.*

Giovanna Vella, Tas-Sliema, 7-V-1980: Kienet taf b'min juża ċurkett bl-"ghajn" tal-qarnita

Salib iddew iddew

San Mattija, San Matthew;

Ltqajt ma' Ġesu Bambin qalli: "Int fejn sejra?"

Ghedtlu: "Għandi ghajnejja tuġghani."

Qalli: "Mur fil-ġnejna tiegħi

Għandi bużbieża helwa helwa,

Żrajtha b'idejja,

Saqqejtha bi dmugh ghajnejja,

Issib lil Santa Margerita

Tnehh l-ghabra u l-qarnita,

Issib lil Santa Luċija ttik id-dawl u d-dija"

(*Din dehret l-ewwel darba f' L-Imnara Nru.3,1980*)

LOGHOB BIL-KLIEM

Dan l-aħħar xtrajt il-ktieb *Haġa Mohġaġa u Tahbil il-Mohħ lehor* ta' Ġuze Cassar Pullicino. Jien u naqra mohħi mar lura għas-snin sittin, meta kont għadni tfał, u kont immur nġum ma' tal-Muzew fil-post magħruf bhala 'l-Hofra ż-Żghira' f'Dellimara. Wara li konna nitilghu mill-bahar u noqgħodu bil-qiegħda nieklu biċċa hobż biż-żejt, is-superjur kien iħobb jghidilna xi żewg ċajtiel jew jirakkonta xi storja. Darba niftakar kien semma logħba bil-kliem, li kien jiftakar minn tfulitu, u li baqgħet, għal xi raġuni, stampata f'mohħi. Is-superjur kien jismu Duminku Galea, u għalkemm kien minn x'imkien fil-Kottonera, x'aktarx mill-Birgu, meta kont nafu jien kien joqgħod Raħal Ġdid. Din il-logħba bil-kliem ma jidher li qatt rajtha stampata u għaddieli l-hsieb li forsi ta' min igibha fl-Imnara:

- 1) Iż-żiemel ta' l-ghuda.
- 2) L-istalla taz-żiemel ta' l-ghuda.
- 3) Il-bieba ta' l-istalla taz-żiemel ta' l-ghuda.
- 4) Is-serratura tal-bieb ta' l-istalla taz-żiemel ta' l-ghuda.
- 5) Il-muftieħ tas-serratura tal-bieba ta' l-istalla taz-żiemel ta' l-ghuda.
- 6) Il-habel tal-muftieħ tas-serratura tal-bieba ta' l-istalla taz-żiemel ta' l-ghuda.
- 7) Il-ġurdien li gerrem il-habel tal-muftieħ tas-serratura tal-bieba ta' l-istalla taz-żiemel ta' l-ghuda.
- 8) Il-qattus li kiel il-ġurdien li gerrem il-habel tal-muftieħ tas-serratura tal-bieba ta' l-istalla taz-żiemel ta' l-ghuda.
- 9) Il-kelb li għamel għall-qattus li kiel il-ġurdien li gerrem il-habel tal-muftieħ tas-serratura tal-bieba ta' l-istalla taz-żiemel ta' l-ghuda.
- 10) Il-kaccatur sid il-kelb li għamel għall-qattus li kiel il-ġurdien li gerrem il-habel tal-muftieħ tas-serratura tal-bieba ta' l-istalla taz-żiemel ta' l-ghuda.

U tibqa' sejra hekk; min għandu l-hila li jghidha jghagġel bla ma jiffixkel u jkompli jżid is-sentenza u jtawwal fuq haddiehor

Ġuzi Gatt